

HISTORIE - TRADITIE

KRIJGSMACHT TELEFOON EN TELEGRAAF BUREAU

PAARSE ORGANISATIE IN
DE JAREN 50, 60 EN 70
VAN DE VORIGE EEUW

Lkol b.d. R.H. Rijntalder

☞ (Memoires uit mijn luitenant/technisch
opzichter periode in de jaren zestig)

DEEL 1

Na mijn studie aan de HTS elektronica Rens en Rens in Hilversum (1959 - 1963) werd ik begin 1964, samen met collega Dolf Gossieau, geplaatst bij het toenmalige Krijgsmacht Telefoon en Telegraaf Bureau (KTTB).

Het KTTB was in dat jaar nog gevestigd in een pand aan de Hoge Prins Willemstraat in Scheveningen. In de loop van het jaar 1964 werd het pand echter verlaten en werd het KTTB, samen met de afdeling Verbindingsdienst van de PTT, gehuisvest in een statig pand aan de Gevers Deynootweg, gelegen direct achter de strandboulevard. →

Pand Gevers Deynootweg 21 anno 2010; gezamenlijk kantorenpand voor huisvesting KTTB en Centrale Afdeling Verbindingsdienst PTT in de jaren vijftig t/m zeventig.

De functievervulling in de opzichter/luitenantsrang gedurende zes jaren (1964 t/m 1969) bij het KTTB zouden achteraf blijken een van de meest enerverende en leerzame periodes uit mijn militaire loopbaan te zijn. Contacten met onder meer diverse NATO-hoofdkwartieren, buitenlandse NATO-partners, de verbindingdiensten van alle krijgsmachtdelen, de NATO pijplijnorganisatie, de Bescherming Bevolking en de Civiele Verdedigingsorganisatie maakten de functie bij het KTTB tot een uitermate boeiende en veelzijdige plaatsing.

Ook de intensieve contacten met de diverse afdelingen van de Centrale Directie en de 13 Telefoondistricten van het toen nog Staatsbedrijf der PTT gaven een bijzondere dimensie aan deze functie. Met dit artikel wil ik de lezer deelgenoot maken van enkele bijzondere projecten waar ik destijds bij betrokken was en tevens een aantal van mijn ervaringen en belevenissen beschrijven uit een periode van een halve eeuw geleden tijdens het hoogtepunt van de Koude Oorlog.

Oprichting KTTB 1955

Het Krijgsmacht Telefoon en Telegraaf Bureau werd opgericht in 1955 als opvolger van de al voor de oorlog bestaande Militaire Telefoondienst (MTD). Deze Militaire Telefoondienst was ondergebracht bij het 2e Regiment Genietroepen en had onder meer als taak het ontwerpen en aanleggen van alle telefoonnetten, welke in tijden van oorlog en mobilisatie noodzakelijk werden geacht. Na de oorlog werd de Militaire Telefoondienst nieuw leven ingeblazen. In eerste instantie werd de Militaire Telefoondienst onder leiding van de kapitein der genie Makkink in 1945 ondergebracht bij het bureau Inspectie Vervoer van het Ministerie van Oorlog. In 1946 al werd de Militaire Telefoondienst ondergebracht in de organisatie van de Chef Generale Staf en wel als sectie Verbindingsdienst van de Inspectie der Genie. Nadat de MTD tot 1955 nog bij diverse organisaties

werd ingedeeld, werd de dienst in 1955 uiteindelijk als interservice organisatie voor de telefoon- en telegraafvoorzieningen voor de gehele krijgsmacht ondergebracht in het Krijgsmacht Telefoon en Telegraaf Bureau. De instelling van het KTTB vond plaats bij gemeenschappelijke beschikking van de Minister van Oorlog en van Marine d.d. 29 april 1955.

De lezer die nog eens gedetailleerd wil kennismaken van de ontstaansgeschiedenis van het KTTB, zoals voortgekomen uit de voor- en naoorlogse Militaire Telefoondienst verwijs ik graag naar het artikel 'Van MTD naar KTTB', van de hand van wijlen genm b.d. T. de Ruig. Dit artikel is destijds gepubliceerd in het jubileumnummer van INTERCOM, in februari 1974.

Gevers Deynootweg 21

Vanaf begin jaren zestig tot medio jaren zeventig was het KTTB als medebewoner gehuisvest in het statige pand aan de Gevers Deynootweg 21 in Scheveningen. Het gebouw, oorspronkelijk gebouwd voor de Sophiastichting, dateert uit 1880 en is thans een gemeentelijk monument. Het gebouw diende als 'zeebadinrichting voor behoeftige kinderen van minvermogens'. Toen de Sophiasichting eind jaren dertig in verband met ruimtegebrek naar Kijkduin vertrok werd het pand door PTT aangekocht.

Nadat diverse diensten van de PTT in het pand waren ondergebracht werd het gebouw vanaf 1964 de gezamenlijke huisvesting van de Centrale Afdeling Verbindingsdienst PTT, het contactorgaan tussen defensie en civiele verdedigingsorganisaties, en het Krijgsmacht Telefoon en Telegraaf Bureau. Deze samenwoning zou tot midden jaren zeventig in stand blijven. Na een reorganisatie en afstoting van taken aan de respectievelijke krijgsmachtdelen vertrok het KTTB naar een pand aan de Amaliastraat om daar onder de aangepaste naam Krijgsmacht Telecommunicatie Bureau (KTCB) haar taken voor de Centrale Organisatie (MinDef) te continueren. Met de uitbreiding van de Dienst Bedrijfsveiligheid werd het pand aan de Gevers Deynootweg nu volledig bezet door PTT.

Tengevolge van een aantal ontwikkelingen, waaronder de spreiding van de Rijksdiensten, de op hand zijnde privatisering van het Staatsbedrijf PTT en de te verwachten concurrentie op de telecommunicatiemarkt kwamen een groot aantal reorganisaties op gang, die eind jaren tachtig uiteindelijk zouden leiden tot het vertrek van PTT uit het pand aan de Gevers Deynootweg. Een periode van langdurige leegstand brak aan voor het eens zo representatieve pand. Na een korte periode van een bezetting door een groep krakers liet de projectontwikkelaar het pand door een bouwploeg ongeschikt maken voor bewoning. Begin 1996 nam een kunstenaarscollectief het initiatief om het pand na zes jaar leegstand te kraken en weer enigszins gebruiksgereed te maken. De Vastgoedmaatschappij HAK, inmiddels eigenaar van het pand, spande echter een kort geding aan tegen de illegale bewoners met als resultaat dat de rechter bepaalde dat de kunstenaars het gebouw voor

Wonen en werken in Den Haag

Reeds 70% verkocht

RESIDENTIE SOPHIAHOF EEN KLASSE APART

Residentie Sophiahof; een uniek project gelegen op een zeer bijzondere locatie.

Door de combinatie van herontwikkeling van het monumentale pand en de te realiseren nieuwbouw is er een grote diversiteit aan woningtypen beschikbaar.

Het sfeervolle binnenhof met fraaie tuinarchitectuur vormt het hart van het wooncomplex; volop genieten in een case van rust.

Residentie Sophiahof is gelegen aan de Gevers Deynootweg in Scheveningen; op loopafstand van strand, zee, duinen en boulevard.

Verkoopprijs v.a. € 390.000,- v.o.n. excl. parkeerplaats.

RESIDENTIE SOPHIAHOF biedt:
2 appartementen en 3 maisonnetwoningen in het monumentale hoofdgebouw.
16 nieuwbouwappartementen / 8 stadswoningen / royale buitenruimten / een sfeervol binnenhof / privé parkeerplaats(en) en bergingen in de halfverdiepte parkeergarage.

Bent u geïnteresseerd? Kijkt u dan op www.sophiahof.com. Hier vindt u de volledige projectinformatie of u kunt een afspraak maken met de makelaars.

NELISSE MAKELAARSKANDE **RESIDENTIE** VASTGOED ONTWIKKELING **Frisia** Makelaars

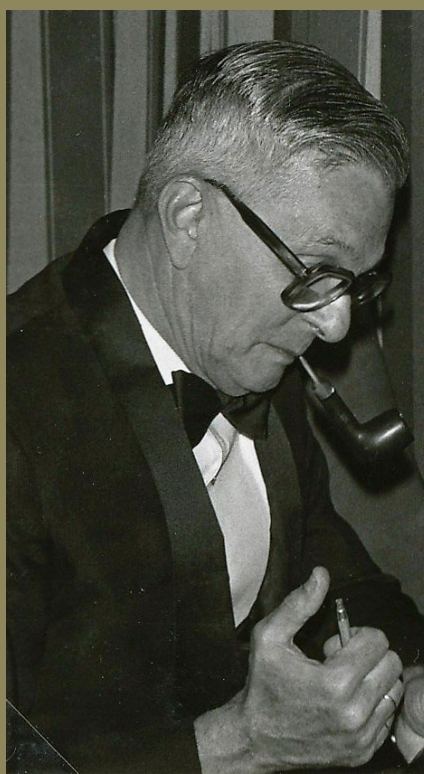
(070) 350 14 00 (070) 342 01 01

het einde van het jaar diende te verlaten. Een verdere periode van leegstand, frequente wisseling van eigenaren en vele plannen voor een herontwikkeling van het pand typeerden de komende tien jaren.

In 2007 komt er een doorbraak en wordt het plan voor de herontwikkeling van de Residentie Vastgoed Ontwikkeling tot realisatie gebracht. Het wooncomplex zal onder de benaming Residentie Sophiahof de geschiedenis ingaan. Bijzonder dat het monumentale hoofdgebouw met de klassieke voorgevel, waar in de jaren zestig en zeventig vele officieren en onderofficieren van de verbindingdienst werkzaam zijn geweest bij het toenmalige KTTB, voor het nageslacht in stand is gebleven.

Organisatie

Bijgaand organigram geeft een impressie van de opzet en omvang van de organisatie van het KTTB bij de oprichting in 1955. Met 85 formatieplaatsen, waaronder een buitendienstorganisatie met ca. 20 formatieplaatsen, een stevige interserviceorganisatie met een bemanning door KL, KLU en KM/Marns personeel, de facto daardoor in die tijd al een paarse organisatie. Ook voor officieren van de Technische Staf waren diverse

Kolonel b.d. W. Gout, hier met zijn onafscheidelijke pijp, was vanaf 1 januari 1962 aangesteld als Hoofd KTTB. (foto: Historische Collectie Verbindingsdienst)

functies gereserveerd. Officieren uit de periode van mijn tewerkstelling bij het KTTB waren onder meer in de rangen van die tijd: majoor ir. R. de Nie, kapitein ir. B.J. Heimink en eerste-luitenant

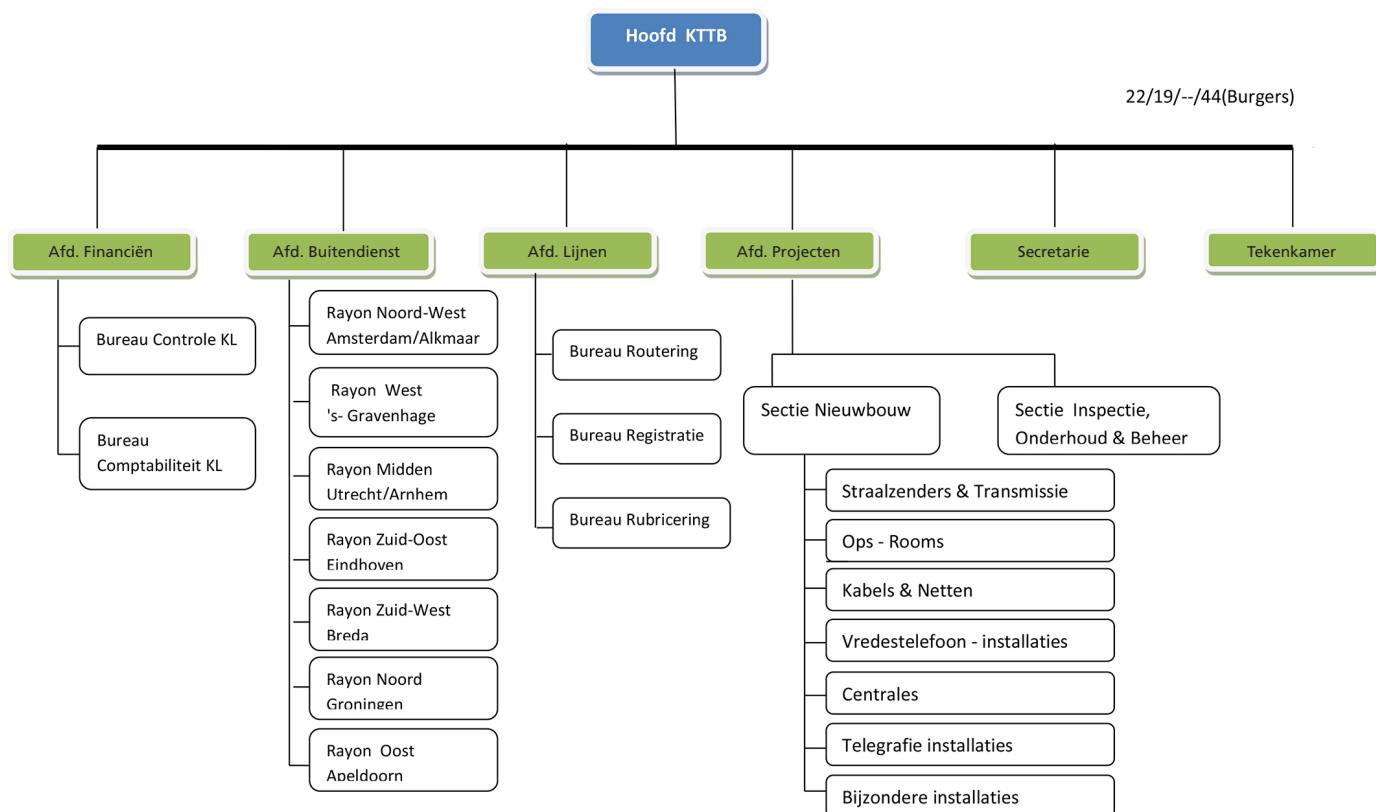
ir. K. de Vries. De functie van Hoofd KTTB werd in principe vervuld door een kolonel van de KL. Als eerste werd in 1955 de kolonel Erkelens aangesteld als Hoofd KTTB. Gedurende mijn tewerkstelling heb ik de kolonels Gout, Vredeveld en Van Tiel als Hoofd KTTB meegemaakt.

De buitendienst bestond geheel uit KL-personeel. De zogeheten opzichters in de diverse rayons waren meestal horizontaal ingestroomde oud-PTT-monteurs, die na een korte applicatiecursus de tekorten in deze categorie technisch personeel moesten opvangen. Bekende namen uit die periode waren onder meer de sm/aoo Warnau, Creve, Coenraads, van Amersfoort, van Hilten, Timmers, Hakvoort, Hermsen, Wallenburg en Van Solkema. De buitendienst had een gedelegeerde opdrachtbevoegdheid van de staf KTTB voor het rechtstreeks aan de PTT districten opdragen van eenvoudige werkzaamheden aan de telefooninstallaties op de diverse objecten van de krijgsmacht delen. Bij mijn aantreden in begin 1964 week de organisatie van de afdeling projecten enigszins af van de structuur zoals aangegeven in het organigram. De afdeling projecten onder leiding van de toenmalige majoor ir. De Nie was geherstructureerd in een drietal secties te weten, de sectie Telefoon- en Telegraafzaken onder leiding van de eerste-luitenant J.J. van Schendel, de sectie Transmissie en Kabelnetwerken onder leiding van kapitein ir. B.J. Heimink en de sectie Inspectie, Beheer en Onderhoud onder leiding van kapitein R. Hofland.

Tot begin jaren zestig functioneerde deze organisatie in rustig vaarwater ondanks een pittige werklust en omslachtige administratieve procedures. Medio jaren zestig deden zich echter een aantal ontwikkelingen voor die pleitten voor een grotere decentralisatie van bevoegdheden en het vereenvoudigen van de gangbare opdrachtprocedures. In het bijzonder waren de afzonderlijke krijgsmacht delen ontevreden over de vele tussenliggende organisatieniveaus

HISTORIE - TRADITIE

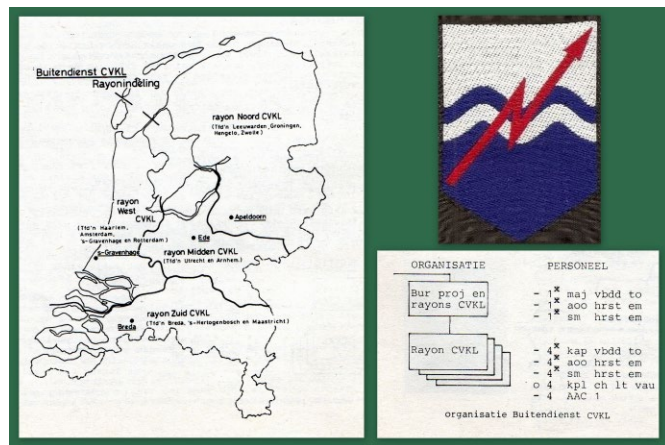
Organigram KTTB (1955)

in de opdrachtprocedures en de lange tijd die hierdoor gemoeid was van aanvraag tot realisatie. De ontstane situatie leidde in 1965 tot de instelling van de zogeheten commissie Vrins (gen GS), met als opdracht het bestuderen van de vredesorganisaties van het KTTB en het verbeteren van de opdrachtprocedures.

De aanbevelingen van de commissie Vrins leidde eind jaren zestig/begin jaren zeventig tot de oprichting van een zelfstandige buitendienstorganisatie voor de Koninklijke luchtmacht. De resterende buitendienstorganisatie werd losgekoppeld van het KTTB en ondergebracht bij de Inspectie Verbindingsdienst van de landmacht om in 1975 uiteindelijk te worden ingebed in de organisatie van het toen nieuw opgerichte Commando Verbindingen KL (CVKL).

Opmerkelijk is dat ik in 1964 geplaatst werd bij het KTTB met de voorbestemming om na een korte inwerkperiode geplaatst te worden als opzichter in een van de rayons (7) van de buitendienst. De leiding vond mij echter nog te jong en onervaren om een doorgewinterde adjudant met veel ervaring en dikwijls afkomstig van de PTT te vervangen en achtte het beter voor mij om eerst enkele jaren ervaring op te doen bij de staf van het KTTB. Toen ik in de tweede helft van de jaren zeventig bij het Commando Verbindingen de functie van Hoofd Bureau Projecten en Rayons kreeg toegewezen, kreeg ik de volledige buitendienst onder mijn hoede en mocht ik de buitendienst grotendeels naar eigen inzicht reorganiseren tot een efficiënte en effectief werkende buitendienst met vier Rayonkantoren in den lande. Over deze periode en de reorganisatie van de bui-

tendienst is van mijn hand destijds een artikel verschenen in INTERCOM 1980/4, uitgave december 1980.

Het KTTB zou in afgeslankte vorm doorgaan onder de nieuwe benaming Krijgsmacht Telecommunicatie Bureau (KTCB) met uitsluitend nog een takenpakket voor interservice projecten en telecommunicatievoorzieningen ten behoeve van de Centrale Organisatie. Nadat het KTCB in eerste instantie als bijzonder organisatie-eenheid bij de Defensiestaf werd ondergebracht, werd het later (1988) geïntegreerd in de organisatie van de afdeling Telecommunicatie van de Defensiestaf. Deze inbedding bij de Defensiestaf zou echter van korte duur zijn. Men vond dat de uitvoerende taken toch niet thuis hoorde bij de Defensiestaf en in 1989 al werd besloten de uitvoerende taken van de afdeling Telecommunicatie van de Defensiestaf onder te brengen bij de afdeling Telecommunicatie en Electronica van

het CVKL. De organisatie van het KTTB en het latere KTCB kwam hiermede na bijna 35 jaar tot een definitief einde.

Geheimhouding

Het KTTB stond in de wandelgangen bekend als een gesloten organisatie. In verband met de vele als GEHEIM of NATO SECRET aangemerkt objecten en projecten waren een aantal interne regels van toepassing, waarbij heden ten dage de wenkbrauwen gefronst zouden worden. Een van deze huisregels was dat het militair personeel als medebewoners in het gebouw van de PTT hun bureaudiensten in burgerkleding verrichtten. Een bijzonder voorval in dit kader deed zich voor tijdens de functiewisseling van Hoofd KTTB van kolonel J.J. Vredeveld naar de als eigenzinnig en rechtlijnig bekend staande kolonel W.A. van Tiel.

Tijdens een introductiedag bij het KTTB sprak de kolonel Van Tiel zijn afkeer al uit tegen het dragen van burgerkleding en kondigde aan dat bij zijn aantreden het dragen van het uniform met onmiddellijke ingang door hem zou worden ingevoerd. Toen het Hoofd van de

Verbindingsdienst PTT en tevens de 'huisbaas' dit ter ore kwam liet hij direct weten dat hij daar niet van gediend was en dat alles bij het oude bleef. Na enig gemok toonde de kolonel Van Tiel zich een sportief verliezer en paste zich keurig aan de geldende huisregels aan. Teneinde de bestemming van dienstreizen voor het bezoek aan militaire - en voor militaire doeleinden belangrijke civiele objecten zoveel mogelijk geheim te houden mochten deze bestemmingen op bijvoorbeeld reisdeclaraties niet worden vermeld. Bij de eindbestemming van de dienstreis werd dan eenvoudig op het declaratieformulier vermeld: GEHEIM.

Een ander fenomeen, typisch uit de jaren vijftig en zestig, was het reizen met het openbaar vervoer door de medewerkers van het KTTB. Gebruikelijk in die tijd was dat militairen dienstreizen maakten met een door de administratie afgegeven vrijvervoerbewijs. Zo niet bij het KTTB. De medewerkers die veelvuldig op dienstreis gingen kregen elke maand een stapeltje blanco ondertekende vrijvervoerbewijzen ter beschikking waar achteraf verantwoording voor werd afgelegd over het gebruik. De bedoeling was om op een zo laat mogelijk moment voor de aanvang van de reis het vervoerbewijs in te vullen om zodoende te voorkomen dat onbevoegden kennis konden nemen van de reisinformatie en de plaats van bestemming. De interne controle van de militaire administratie was overigens niet gelukkig met deze gang van zaken.

voorzien van het burger kenteknummer. De angst voor spionage in de jaren vijftig en zestig had naar mijn mening en achteraf gezien toch wel buitenproportionele vormen aangenomen.

Sociëteit De Witte

In de beginperiode van mijn plaatsing bij het KTTB was ik ingekwartierd in Den Haag en maakte voor de voeding gebruik van de officiersmess, die in die jaren gevestigd was boven de prestigieuze herensociëteit De Witte. Het gebouw van de sociëteit was gelegen aan het Plein in den Haag, recht tegenover het pand Plein 4 van het Ministerie van Defensie. De Nieuwe of Litteraire Sociëteit De Witte, die al meer dan twee eeuwen bestaat, had in de periode voor de Tweede Wereldoorlog een groot militair ledenbestand. Na de oorlog nam het militair ledenbestand in snel tempo af onder meer door verplaatsing van legertroepen naar de Veluwe. In de periode 1962 – 1984 werd een deel van het gebouw van de sociëteit (1e verdieping) verhuurd aan het Ministerie van Defensie voor de vestiging van de Interservice Officers Club (IOC).

Aan de bar en de mess van het IOC bewaar ik goede herinneringen. 's Morgens op de fiets van het inkwartieringsadres naar de mess voor het ontbijt en daarna op de fiets naar Scheveningen. In de middagpauze dikwijls met de 2CV van luitenant Klaas de Vries (de latere kolonel, Hoofd MVA-2 van DMKL) en

NATO SECRET

De in gebruik zijnde dienstauto's bij de buitendienst (VW kever) en de dienstauto van de staf KTTB (Ford Taunus) waren zowel voorzien van een militair kenteken (KP-nummer) alsmede van een burger kenteken. Het zal de lezer niet verbazen dat in het kader van de geheimhoudingsmaatregelen de kentekenplaten van deze dienstauto's waren

HISTORIE - TRADITIE

Sfeerimpressie dinerzaal Sociëteit 'De Witte'

twee collega's van de luchtmacht naar het Plein om te lunchen bij het IOC. Ook tijdens de avondmaaltijd was het goed toeven in de IOC met vele contacten met collega's van alle wapens en dienstvakken en van de andere krijgsmachtdelen. Tijdens mijn tweede Haagse plaatsing bij het CVKL en tijdens de VMV-cursus zou ik nog regelmatig terugkeren naar deze bijzondere locatie in het centrum van Den Haag. In 1984 viel het doek over het militaire medegebruik van de roemruchte sociëteit De Witte en resten nog slechts weemoed en nostalgische gevoelens.

Projectenportfolio

Naast de routinematige telefoon- en telegraafzaken voor de krijgsmachtdelen, de Defensie Pijplijn Organisatie en de

Ingang voormalig NAVO-hoofdkwartier (oorlogslocatie Northern Army Group, Northag en 2nd Allied Tactical Air Force, 2ATAF in de jaren 1954 - 1992) in de Cannerberg bij Maastricht. Bolwerk van telefoon- en telegraafverbindingen en communicatiemiddelen.

In de jaren zestig was een officier (Int KLu verbindingen) van het KTTB als liaison-officier gedetacheerd bij dit belangrijke NAVO-hoofdkwartier. (foto: Peter Cremers, nov. 2014)

NAVO-hoofdkwartieren, waaronder het beheer van de telegraaf- en bijbehorende randapparatuur voor de diverse telexnetwerken, betroffen mijn eerste bijzondere projecten voornamelijk de telecommunicatie-infrastructuur van de Koninklijke Luchtmacht. Voor de Koninklijke Landmacht mocht ik onder meer de uitbreiding van een aantal verbindingscentra ten behoeve van de brigadestaven verzorgen, evenals een

Holwierde 1962, Navigatiestation Groningen (NSG). Met behulp van een Alouette II wordt de antenne van de nieuwe Lange Afstands Radar (LAR) type ER 438 geplaatst. Na de sluiting en de ontmanteling van het NSG in 1964 werd de ER 438 radarinstallatie in 1966 overgebracht naar de 2e Groep Geleide Wapens in Schöppingen (BRD). Foto: NIMH]

groot aantal telexaansluitingen van de brigadeherstelcompagnieën en andere logistieke eenheden op het MRS-netwerk (MRS: Mechanisch Registratie Systeem).

Voor de Koninklijke Marine mocht ik de invoering van het Amerikaanse cryptoto-apparaat KW-7 op het telegraafnetwerk van de Marine begeleiden. Ook opdrachten voor de Defensie Pijplijn Organisatie en de Koninklijke Marechaussee behoorden tot mijn takenpakket.

Onderstaand een korte impressie van een aantal projecten waar ik destijds bij was betrokken voor de communicatieaspecten.

Gevechts- en verkeersleiding KLu

De in de naoorlogse jaren opgebouwde infrastructuur ten behoeve van de gevechtsleiding en de luchtverdediging van de Koninklijke Luchtmacht was eind jaren vijftig/begin jaren zestig aan een grondige herstructurering toe. De gevechtsleiding die was geconcentreerd in Nieuw-Milligen beschikte in die jaren, naast een radarstation in Nieuw-Milligen zelf (Navigatiestation Veluwe, NSV), nog

over een viertal radarstations in den lande in respectievelijk Winterswijk/Meddo (mobiel Navigatiestation Achterhoek, NSA), Holwierde (Navigatiestation Groningen, NSG), in De Lier (Navigatiestation Zuid-Holland, NSZ) en in Den Helder (Navigatiestation Noord-Holland, NSN). Hoewel deze radarstations bedoeld waren voor de weergave van het luchtbeeld van eigen en vijandelijke toestellen ten behoeve van de gevechtsleiding, werd de enigszins verhullende naam navigatiestation gebruikt voor deze radarposten.

Door de betere samenwerking met de diverse NATO-partners en het beschikbaar komen van een nieuwe generatie radarapparatuur met een aanzienlijk groter bereik nam de behoefte aan het aantal navigatiestations in snel tempo af. Al in 1955 werd het interim mobiele navigatiestation in Winterswijk gesloten. Het kamp Holterhoek, dat destijds werd gebouwd voor de legering van het personeel van het nog te bouwen vaste navigatiestation bij Meddo/Winterswijk, bleef nog tot 1958 in gebruik voor de opleiding van radarbedienaars

bij de Luchtmacht Opleidingsgroep voor Gevechtsleiders en Radarbedienaars (LOGGER). De opleiding voor radarbedienaars in kamp Holterhoek was slechts een kort leven beschoren, al in 1958 werd deze opleidingsmodule verplaatst naar het NSZ in De Lier. Nadat kamp Holterhoek tot eind 1959 nog enige tijd in gebruik was voor personeel van de in oprichting zijnde 1e Groep Geleide Wapens (1GGW), verdween de luchtmacht voorgoed uit Eibergen en werd kamp Holterhoek vanaf 1960 de bakermat van vele landmacht (Vbdd) eenheden.

De lezer die nader is geïnteresseerd in het ontstaan en de vroege historie van kamp Holterhoek als luchtmachtkamp en de rol en betekenis van dit kamp voor de gevechtsleiding van de Luchtmacht in de jaren vijftig, kan ik het artikel 'Kamp Holterhoek: meer dan een militair complex' van Peter Rutgers warm aanbevelen. Dit artikel is in twee delen destijds gepubliceerd in het tijdschrift van de Historische Kring Eibergen, maar is ook te raadplegen op internet. Het zeer leeswaardige artikel beschrijft gedetailleerd de ontstaansgeschiedenis van het kamp en de feodale besluitvorming over de komst van defensie naar de regio Eibergen.

Door een betere gebiedsbedekking van het NSV (Nieuw-Milligen) en het NSN (Den Helder) werd in de eerste helft van de jaren zestig (1964) het NSG in Holwierde buiten gebruik gesteld. Al eerder was het NSZ in de Lier, na nog enige tijd voor opleidingsdoeleinden in gebruikt te zijn geweest, operationeel buiten bedrijf gesteld. De vrijkomende infrastructuur van het NSZ vormde later de basis voor de inrichting van het defensie computercentrum (DCC).

Een eerste opdracht die ik vanuit de Luchtmachtstaf op mijn bureau kreeg was kort en bondig geformuleerd: "Ontmantel de PTT telefoon- en overige communicatievoorzieningen in het te sluiten navigatiestation Groningen in Holwierde". Aangezien ik toen nog nauwelijks wist wat een navigatiestation in-

Terrein van het voormalig Navigatiestation Groningen (NSG) anno 2010

hield en ik op de landkaart moest opzoeken waar Holwierde lag, besloot ik om mij ter plaatse eerst maar eens uitgebreid te oriënteren alvorens een opdracht aan PTT te formuleren. Met de hoofdverbindingsofficier (HVO) en de plaatselijk gestationeerde PTT-monteurs hebben we toen gezamenlijk een uitgebreide inventarisatie gemaakt van alle aanwezige voorzieningen die gesloopt moesten worden. Het bleek een omvangrijk pakket, waarbij de sloop naar inschatting enige maanden in beslag zou nemen. Het totale pakket aan binnenleidingen was nog uitgevoerd in loodbekabeling. Na afronding van de sloopwerkzaamheden bleek dat ca. 40.000 kg lood naar de schroothandel kon, wat nog een aardige creditpost op de factuur van de sloopwerkzaamheden opleverde. Kortom een boeiende en leerzame opdracht die mij veel inzicht verschafte in de organisatie en procedures bij de Koninklijke Luchtmacht en de toenmalige gevechtsleiding.

Sinds begin jaren negentig is het voormalige complex van ca. 3 ha. groot in particulier bezit. De opgerichte Stichting Cold War Historical Center was van plan het complex met een zevental bunkers te benutten voor de inrichting van een Koude-Oorlog-museum. De eisen van de overheid op het gebied van veiligheid, brandpreventie en de kostbare aanleg van vluchtwegen hebben deze plannen op een laag pitje gezet.

Ook de verkeersleiding was in die tijd ondergebracht in het zogeheten Militair Air Traffic Control Centre (MilATCC) in Nieuw-Milligen. De benodigde informatie over de vluchten van de burgerluchtvaart werd in die tijd op enigszins primitieve wijze van de verkeersleiding Schiphol via een trage 50 Baud telexverbinding naar Milligen verstuurd. Een project waar ik nauw bij betrokken werd betrof de semi-automatisering van de vluchtinformatie van Schiphol naar Nieuw-Milligen. Hierbij werden twee 100 Baud verbindingen gerealiseerd die aan de zijde van Schiphol rechtstreeks verbonden werden met

de computer van de verkeersleiding. Bij het MilATCC werden de twee verbindingen aangesloten op Siemens T100 verreschrijvers die voorzien werden van automatische afsnijdinrichtingen. Na elke vluchtmelding vanuit de verkeersleiding van Schiphol werd een impuls meegestuurd die deze afsnijdriching activeerde en die daardoor een keurig strookje met de betreffende vluchtgegevens genereerde voor de operator achter het radarscherm. In latere jaren werd deze informatiestroom aanzienlijk gemoderniseerd, waarbij de vluchtgegevens van Schiphol rechtstreeks in de computers van het MilATCC werden ingevoerd. De civiele vluchtbewegingen in het luchtruim werden automatisch zonder ingreep van de operator op het radarscherm zichtbaar gemaakt. Met behulp van een pop-up menu konden op het scherm alle gegevens van de betreffende vlucht in beeld worden gebracht.

De lezer die zich nog eens wil verdiepen in de details van de gevechtsleiding in de tweede helft van de vorige eeuw kan ik het imposante boekwerk 'Bandbox, een halve eeuw Nederlandse gevechtsleiding' van harte aanbevelen.

Reorganisatie en opheffing Luchtwachtdienst KLu

De eerste generatie naoorlogse radarapparatuur bleek niet in staat om laagoverkomende vliegtuigen te detecteren ten behoeve van een effectieve luchtverdediging. Om dit hiaat in de luchtverdediging op te vullen werd eind jaren veertig besloten een luchtwachtdienst op te richten waarbij met behulp van auditieve en visuele waarnemingen, langzame en laagvliegende vliegtuigen konden worden gespot. Het Korps Luchtwachtdienst werd op 1 mei 1950 operationeel gesteld. De Luchtwachtdienst bestond uit 275 over het land verspreide waarnemingsposten, gegroepeerd in totaal 89 kringen. Deze luchtwachtkringen bestonden uit drie of vier waarnemingsposten en waren aangesloten op acht luchtwachtcentra, grotendeels ondergebracht in beschermde onderkomens. Deze luchtwachtcentra bevonden zich in Groningen, Leeuwarden, Alkmaar, Amersfoort, Deventer, Rotterdam, Breda en Eindhoven. De waarnemingsposten waren voor een deel ondergebracht in nieuwbouw zogeheten Raatbouwtorens (130 stuks), de overige posten waren gesitueerd op bestaande (hoogbouw)objecten zoals torens, molens of fabrieken.

Door de invoering van sterk verbeterde radarapparatuur in de jaren vijftig met de introductie van geavanceerde radarantennesystemen bleek de opzet van de Luchtwachtdienst al snel achterhaald. Ook de vervanging van de relatief langzaam vliegende propellervliegtuigen door snelle toestellen met straalmotoren was reden dat de amateuristisch aandoende Luchtwachtdienst overbodig werd.

Bij mijn aantreden in 1964 bij het KTTB was al besloten de Luchtwachtdienst grotendeels op te heffen. In verband met nog onvoldoende gebiedsbedekking van de radar in het Waddengebied werd besloten om in de provincies Groningen, Friesland en Noord-Holland een afgeslankte Luchtwacht-

HISTORIE - TRADITIE

dienst intact te laten. Mijn taak in deze reorganisatie van de Luchtwachtdienst was om de communicatievoorzieningen in de twee te handhaven luchtwachtcentra in Leeuwarden en Alkmaar te herinrichten. Ook de verbindingen van de diverse luchtwachtkringen in de drie noordelijke provincies moesten gehergroepeerd worden in verband met de sluiting van het luchtwachtcentrum Groningen. De vele honderden benodigde PTT-telefoonverbindingen voor het communicatiesysteem van de luchtwachtdienst werden overigens gerealiseerd in de categorie 'voorbereide

lecommunicatievoorzieningen voor de afgeslankte luchtwachtdienst bleek ook deze optie achterhaald. In 1968 werd het Korps Luchtwachtdienst definitief opgeheven en werden de voorzieningen van de nog actieve luchtwachtcentra in Alkmaar en Leeuwarden met de bijbehorende luchtwachtkringen en posten ontmanteld.

De lezer die nader geïnteresseerd is in de opzet, bouw en exploitatie van dit bij aanvang al verouderde waarneming- en rapportagesysteem kan ik verwijzen naar de uitgebreide informatie

bestemming. Zo was in de bunker van het voormalig luchtwachtcentrum op het terrein van de Van Rabenhauptkazerne in Groningen nog enkele jaren een nood-Tape Relay Centrum (TRC) van het telexnetwerk van de KL ondergebracht. De bunker, die thans eigendom is van de gemeente Groningen, heeft na langdurige leegstand in 2014 een nieuwe bestemming gekregen als overwinteringsplaats voor vleermuizen. De bunkers van de luchtwachtcentra in Breda en Eindhoven zijn tot begin jaren tachtig in gebruik geweest voor handbediende knooppuntcentrales van het Militaire Diensttelefoonnet (MDTN). Na de automatisering van het MDTN in het begin van de jaren tachtig, werd een van de drie automatische verkeerscentrales ondergebracht in het gebouw van het voormalig luchtwachtcentrum Breda. Na de uitfasering van het MDTN in het begin van de jaren negentig is het gebouw in Breda nog tot 2013 in gebruik geweest als 'Dienstengebouw Korte Raamstraat' bij het Ministerie van Defensie. De laatste militaire gebruiker was de dienst Informatievoorziening en Techniek (IVENT) van het Ministerie van Defensie.

De bunker in Rotterdam van het opgeheven luchtwachtcentrum is nog enkele jaren in gebruik geweest ten behoeve van de commandopost van de sectorcommandant Rotterdam, ressorterende onder het Provinciaal Militair Commando Zuid-Holland. Na het overbodig worden van deze functie is de bunker eigendom geworden van de gemeente Rotterdam en inmiddels gesloopt. De gebouwen van de opgeheven luchtwachtcentra in Alkmaar, Breda en Eindhoven hebben ook geruime tijd dienst gedaan als huisvesting voor rayonkantoren van de buitendienst van het KTTB en later, vanaf 1975, voor de buitendienst van het CVKL.

Na de opheffing van de luchtwachtdienst zijn een aantal luchtwachtposten overgedragen aan de organisatie Bescherming Bevolking (BB). Deze voormalige luchtwachtposten werden gebruikt voor de NBC-waarschuwingen-

Oefening in het luchtwachtcentrum Alkmaar zoals in de jaren vijftig/zestig regelmatig plaatsvond. Na de sluiting van het luchtwachtcentrum in 1968 heeft het gebouw nog een aantal jaren dienst gedaan voor de huisvesting van kleine defensieonderdelen, waaronder een bureau van de regionale sociale dienst. Tot de opheffing in 1980 was hier ook het rayonkantoor Noord-West van de buitendienst van het CVKL ondergebracht. (foto: NIMH)

verbindingen'. Het schakelen van permanente vaste verbindingen zou een te grote investering vergen. De voorbereide verbindingen werden alleen geactiveerd tijdens oefeningen en op een uit te geven mobilisatietelegram. De kosten voor de voorbereide verbindingen vergden slechts een investering van ca. 5% van de kosten voor vast geschakelde verbindingen. De transmissiewegen van de voorbereide verbindingen stonden tijdens normale omstandigheden ten dienste van het openbare netwerk van PTT. Kort na de oplevering van de te-

in het eerder gememoreerde boekwerk Bandbox (hfdst. 6). Heldere informatie over deze voormalige Luchtwachtdienst is ook te vinden in het rijk geïllustreerd boekwerkje 'Luchtwachtstoren in Nederland, Industrieel erfgoed uit de Koude Oorlog' van Hans Sackers en Johan den Hollander.

Erfgoed van het Korps Luchtwachtdienst (1950 – 1968)

Diverse onderkomens van voormalige luchtwachtcentra kregen na de opheffing van de Luchtwachtdienst een her-

Gebouw van het voormalig Luchtvaartcentrum Breda aan de Korte Raamstraat, anno 2016 (foto: R.H. Rijntalder)

dienst van deze organisatie. Vele luchtwachttorens werden kort na de opheffing van de KLD en later de opheffing van de BB ontmanteld en gesloopt. Naast enkele restanten van de vroegere luchtvaartcentra zijn verspreid in het land gelukkig nog een aantal luchtwachttorens in goede tot redelijke conditie bewaard gebleven, waarvan een aantal met een beschermde monumentenstatus (zie infographic met overzicht).

Luchtwachttorens in Winschoten in 2016 (foto: Sandra van Lochem)

Als industrieel erfgoed herinneren 16 karakteristieke Raatbouwtoeren en een tweetal stenen toeren nog aan de vroegere Luchtvaartdienst uit de beginperiode van de Koude Oorlog.

Vervolg

In volgende delen van dit artikel, in de volgende uitgaven van INTERCOM, zal ik nog enkele projecten memoreren waar ik destijds in de jaren zestig bij het KTTB bij was betrokken. Het betreft onder meer de modernisering van de toenmalige meteoverbindingen van de Koninklijke Luchtmacht, mijn betrokkenheid bij de opleidingen voor verbindingsofficier KLu bij de Luchtmacht Electronische en Technische School (LETS) in Schaarsbergen en werkzaamheden voor de telegraafnetwerken van de Defensie Pijplijn Organisatie (DPO). Ook zal ik aandacht besteden aan de organisatie en werkwijze van het toen nog Staatsbedrijf der PTT in die betreffende periode.

Over de auteur Lkol b.d. R.H. Rijntalder, is vele jaren in diverse functies werkzaam geweest op het gebied van communicatiesystemen en informatievoorziening. Na zijn dienstverlating met functioneel leeftijdsontslag in 1994 was hij nog vele jaren actief voor defensie, onder meer als medeorganisator van manifestaties voor de krijgsmacht en het bedrijfsleven. Ook was hij in het laatste decennium van de vorige eeuw hoofdredacteur van INTERCOM en heeft in die periode een belangrijke bijdrage geleverd aan de professionalisering en commercialisering van ons verenigingsperiodiek. Van 2001 tot 2009 was hij als bestuurslid NCHC nauw betrokken bij de jaarlijkse herdenking van de capitulaties, jaarlijks op 5 mei in Wageningen en vervulde daar tevens de rol van coördinator van het traditionele veteranen-defilé. Lkol b.d. Rijntalder publiceert nog regelmatig artikelen over militaire aangelegenheden uit het recente verleden.